

1. Вербич С. Історія української літературної мови: минуле й сьогодення (плenum Наукової ради «Українська мова», 29 жовтня 2009 р., м. Переяслав Хмельницький) / С. Вербич // Українська мова. — 2010. — № 1. — С. 100–105.
2. Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / П. Г. Житецький // Вибр. праці : Філологія / П. Г. Житецький. — К. : Наук. думка, 1987. — С. 19–138.
3. Жовтобрюх М. А. Будова і лексична характеристика українського розмовника кінця XVI ст. / М. А. Жовтобрюх // Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVII ст. : Матеріали симпозиуму. — К. : Наук. думка, 1979. — С. 50–58.
4. Жовтобрюх М. А. Відмінкові форми в «Розмові» XVI ст. / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. — 1980. — № 5. — С. 32–43.
5. Навчальний зошит з латинської мови, середина XVIII ст. — Рукопис Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, шифр І.3916.
6. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. — К. : Наук. думка, 1981. — Т. 28. — 440 с.
7. Шинкарук В. Передмова / В. Шинкарук, Є. Бистрицький // Феномен української культури : Методологічні засади осмислення. — К. : Фенікс, 1996. — С. 3–7.

Vitalij Peredrijenko

UKRAINIAN AND CHURCH SLAVONIC LEXICON IN THE «CONVERSATION» («ROZMOVA») — THE HANDWRITTEN PHRASEBOOK OF THE SECOND HALF OF THE 16TH CENTURY

The paper is devoted to the differentiation of the Ukrainian and Church Slavonic lexicon in «Conversation» («Rozmova») which is a hand-written phrase book of second half of the 16th century, and focused on the peculiarities of interaction between live folk speech and literary Church Slavonic language; the need for linguistic research of phrasebooks as a genre of the Old Ukrainian language is proved.

Keywords: the second half of the 16th century, live folk speech, lexicon, phrasebook, Old Ukrainian literary language, Church Slavonic language.

Матеріал надійшов 07.11.2012.

УДК 811.112.2'367.633

Пособчук О. О.

ПРЕПОЗИЦІОНАЛІЗАЦІЯ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано особливості граматикалізаційних процесів у сфері німецьких применникових еквівалентів слова. Увагу зосереджено на основних принципах теорії граматикалізації, зокрема, препозиціоналізації, її застосування у вивченні применникових еквівалентів слова німецької мови.

Ключові слова: граматикалізація, препозиціоналізація, еквівалент слова, применниковий еквівалент слова.

Усі природні мови перебувають у постійному процесі зміни, який спричинений розвитком суспільства, а сучасний стан мови є результатом процесів, що відбувалися на попередніх етапах її формування. Тема еволюції граматики розглядається в усіх лінгвістичних працях, присвячених вивченню мови в історичному аспекті.

Однією зі спроб змодельювати еволюцію мовної системи є теорія граматикалізації, інтенсив-

ний розвиток якої розпочався у 70-х роках минулого століття і не припиняється і дотепер. Теорія граматикалізації дає підґрунтя для опису динамічного характеру мови. Сам термін *граматикалізація* (франц. *grammaticalisation*) вперше вжив видатний індоевропеїст А. Мейє. У статті «Еволюція граматичних форм», опублікованій у 1912 р. в журналі «Scientia», А. Мейє пише про два шляхи утворення граматичних форм: один з

них — це виникнення граматичних форм за аналогією на основі їхньої формальної подібності/спорідненості з граматичними формами, що вже існують. Другий шлях — це «перехід самостійного слова на роль граматичного елемента» [19, 132]; саме такий перехід спричиняється до появи у мові принципово нових граматичних показників, що раніше не існували. Для позначення цього процесу А. Мейє й використовує термін *граматикалізація*. Фактично, про те, що сьогодні називають граматикалізацією, лінгвісти писали впродовж багатьох століть, у тому числі й до появи самого терміну *граматикалізація*. Як зазначають деякі дослідники, уявлення про генетичний взаємозв'язок повнозначних та службових слів вперше з'явилося в китайській лінгвістичній традиції у зв'язку з обговоренням так званих «повних» та «порожніх» слів. [13, 5; 1, 75]. У статті «Історичний синтаксис і синхронна морфологія: археологічне відрядження» 1971 р. Т. Гівон розглядає структуру мов банту, демонструючи, як зіставлення сучасних морфологічних моделей може допомогти в реконструкції синтаксичних структур для більш ранніх станів мови. У праці сформульовано знаменитий афоризм: «Перефразовуючи старого майстра: «Сьогоднішня морфологія — це вчорашній синтаксис»» [12, 413]. Учений зазначає, що натхненником самої ідеї «археологічного відрядження» був «видатний мандрівник всіх часів» Лао-Цзи: за переказом, почувши про те, що китайська мова є ізолятивною, він відповів: «Не плаче, діти мої, бо сьогоднішній синтаксис — це завтрашня морфологія». Схожу ідею у своїй класичній праці «Російська мова» висловлював В. В. Виноградов: «Морфологічні форми — це синтаксичні форми, що відстоялися. Немає нічого в морфології, чого немає або раніше не було в синтаксисі та лексиці. Історія морфологічних елементів та категорій — це історія зсуву синтаксичних меж, історія перетворення синтаксичних порід в морфологічні. Цей зсув безперервний» [2, 29].

Хоча термін граматикалізація вперше вжито А. Мейє, сам процес у своїй основі був описаний ще у 1822 р. Вільгельмом фон Гумбольдтом. У своїй доповіді «Про виникнення граматичних форм та їхній вплив на розвиток ідей» він описував схожі процеси мовної еволюції: «Чим більше мова віддаляється від своїх витоків, тим більше змінюється її форма, за інших рівних обставин. Триваліше вживання сплавляє елементи порядку слів, їхні окремі звуки і робить їхню попередню самостійну форму менш розпізнаваною» [15, 64]. Розгорнений аналіз процесів граматикалізації міститься в статтях Є. Куриловича. Саме йому належить відоме визначення граматикалізації як «розширення сфери вживання морфеми

при переході від лексичного до граматичного або від менш граматичного до більш граматичного статусу, наприклад, від словотвірного форманта до словозмінного» [16, 69].

Широко відомими стали праці з теорії граматикалізації В. М. Жирмунського, у яких вчений висловлював думку, що «граматикалізація словосполучення пов'язана з більшим або меншим послабленням лексичного (предметного) значення одного з компонентів словосполучення, з послідовним перетворенням його з лексично значущого (повнозначного) слова в напівслужбове або службове, в якому домінує граматичне значення, а всієї групи в цілому — в аналітичну форму слова» [3, 24]. В. М. Жирмунський вважав, що до розгляду явищ мови потрібно застосовувати «процесуальний підхід», який передбачає встановлення «ступенів граматикалізації» і звертає особливу увагу на перехідні випадки [3, 27].

Попри те, що розрізнені ідеї висловлювалися давно, у тому числі до появи самого терміна, все ж як науковий підхід теорія граматикалізації викристалізувалася наприкінці ХХ ст. Важливу роль відіграли праці Т. Гівона. Поворотною віхою став вихід у 1982 р. монографії К. Леманна «Роздуми про граматикалізацію», у якій вчений детально описав процеси граматикалізації та їхні ступені. Сам К. Леманн зазначав, що сучасна теорія граматикалізації бере свій початок від «двох значною мірою незалежних лінгвістичних традицій — індоєвропейського порівняльно-історичного мовознавства та типології мов» [17, 8].

Вихід згаданої вище праці дав теорії граматикалізації новий поштовх для розвитку. Зокрема, цим питанням займалися Т. Гівон, У. Чейф, П. Хоппер, С. Томпсон, Б. Хайне, В. Крофт, Дж. Ніколс, Б. Комрі, Дж. Байбі, Е. Даль, К. Ліндквіст та ін. Під впливом американської та європейської лінгвістики зріс і інтерес російських лінгвістів (О. О. Холодович, Г. А. Климов, В. П. Недалков, В. С. Храковський, І. Ш. Козинський, О. Є. Кибрик, Я. Г. Тестелець, В. О. Плунгян, Т. А. Майсак та ін.) до вивчення цього питання. В українському мовознавстві свою увагу цій теорії присвячували І. Р. Вихованець, І. Р. Буніятова, О. М. Вронська, Л. Є. Блін, Т. І. Гаврилів, О. І. Семиколонова, А. К. Романова та ін.

Вивчення різних мовних процесів в аспекті теорії граматикалізації дає можливості для пошуку нових шляхів розв'язання проблем, які до цього часу зберігають свою дискусійність. Таким прикладом неоднозначного мовного феномену є еквіваленти слова, навколо яких не припиняються лінгвістичні дискусії та інтерес до яких зростає.

Про неоднозначність та дискусійність цього явища свідчить і відсутність єдиної термінології

на позначення цих одиниць. Так, Р. П. Рогожнікова еквівалентами слова, або сполуками, еквівалентними слову, називає «зв'язані сполуки, які характеризуються стійкістю, єдністю значення, здебільшого постійною, незмінною формою. У мовленнєвому потоці вони мають один словесний наголос» [8, 4]. Значним досягненням українського мовознавства є розроблення А. А. Лучик методики опису еквівалентів слова та укладення «Російсько-українського та українсько-російського словника еквівалентів слова» [4], «Словника еквівалентів слова української мови» [5], «Українсько-польського словника еквівалентів слова» [6].

Зокрема, у цій статті з огляду на невеликий обсяг у світлі теорії граматикизації розглядаються лише приєдникові еквіваленти слова німецької мови. При цьому термін *приєдниковий еквівалент слова* означає лексико-граматичну одиницю, що складається з двох та більше компонентів і співвідноситься за своїми семантичними і граматичними властивостями з лексичним приєдником. Це не єдиний термін на позначення цих мовних одиниць. Так, академік В. В. Виноградов називає їх складними типами приєдникових словосполучень, Є. В. Клобуков — аналітичними утвореннями, Т. А. Грязнухіна — стійкими словосполученнями, Н. А. Виноградова — приєдниково-іменниковими сполученнями, О. В. Гальченко — приєдниками з фразеологічним значенням, Й. Майбауер вважає такий тип одиниць складними приєдниками, Д. Коуфал — полілексемними вторинними приєдниками, К. Леманн — перифрастичним приєдниками, Є. І. Шендельс — стійкими сполуками, Й. Шрьодер — приєдниковими оборотами.

Проблему пошуку адекватного опису цих одиниць допомагає вирішити теорія граматикизації, в основі якої лежить уявлення про градуальний характер лінгвістичних категорій і нечітку межу між граматичним і неграматичним. Таким чином, приєдникові еквіваленти слова можна зарахувати до того, що В. А. Плунгян називає «граматичною периферією» [7], тобто до проміжної зони між словником та граматиною. У теорії граматикизації процес виникнення набуття вільними сполученнями слів ознак приєдникових еквівалентів слова та перехід приєдникових еквівалентів слова у категорію приєдників називається препозиціоналізацією. При цьому препозиціоналізація, як і граматикизація, відбувається у кілька етапів, оскільки є одним з її різновидів.

Граматикизація приєдникових еквівалентів слова, за визначенням Т. Штольца, є граматикизацією першого рівня, тобто це «перехід одного мовного елемента x зі статусу грами до статусу лексеми між певними моментами часу t_1 і t_2 » [21, 12]. Під грамею, окрім слово-

змінних та словотвірних морфем, розуміють також службові слова. Цей перехід лексикону в граматику розглядають також як граматикизацію у вузькому розумінні. Іншим прикладом граматикизаційних процесів у вузькому розумінні К. Леманн та К. ді Меола вважають такий дієслівний граматикизаційний шлях у багатьох мовах: повнозначне дієслово → допоміжне дієслово → клітика → афікс [17, 37]; [9, 20]. У німецькій мові цей шлях пройшов суфікс претеритуму *-te* (*sie sag-te* — *вона сказала*¹), який на більш ранніх стадіях розвитку німецької мови ще не спостерігався і який розвинувся з допоміжного дієслова *tun* (*робити*), що стояло у позиції після нього (*sie sagen tat*) [20, 223].

Кожен мовний звук білатеральний, він має план вираження та план змісту. При граматикизації поступово змінюються обидві його сторони: спочатку зміст, що виявляється у зміні його функції з денотативної до реляційної, і лише потім форма (англ. *«form follows the function»*). Механізми цих перетворень, на думку Б. Хайне та Т. Кутевої, не обмежені лише граматикизаційними процесами:

- 1) десемантизація (семантичне знебарвлення) — втрата вихідного, конкретного значення;
- 2) екстенсія (або генералізація контексту) — вживання знака у нових контекстах;
- 3) декатегоризація — втрата морфолого-синтаксичних ознак вихідного слова, що може спричинитися до втрати синтаксичної самостійності (до розвитку зв'язаної форми);
- 4) ерозія — втрата фонетичного матеріалу [14, 541].

Перелічені вище механізми діють не одночасно, а на різних стадіях граматикизації. Перші два механізми стосуються змісту мовного знака, останні два — форми. Їхня дія прослідковується і на матеріалі німецьких приєдникових еквівалентів слова. Саме вони є джерелом утворення нових приєдників у німецькій мові. У цьому контексті приєдником ми називаємо одиницю, що втрачає ознаку нарізнооформленості, тобто коли завершується дія четвертого механізму — ерозії, наприклад: *an Statt* → *anstatt* → *statt* (*замість*).

Характерною ознакою німецької мови є те, що розвиток нових приєдників у жодному разі не обмежується, незважаючи на закритість цієї частини мови, як це традиційно вважалося, одиничними випадками, навпаки, у німецькій мові спостерігається багато випадків граматикизації приєдникових конструкцій [10, 72].

¹ Тут і далі за текстом переклад автора.

Таблиця 1. Керування первинних прийменників
(за Duden-Grammatik 2005) [11]

Прийменник	Давальний відмінок	Знахідний відмінок	Частота
1. in	+	+	(28 %)
2. mit	+	—	(10,4 %)
3. von	+	—	(10,3 %)
4. an	+	+	(8,8 %)
5. auf	+	+	(8 %)
6. zu	+	—	(7,8 %)
7. bei	+	—	(5,5 %)
8. nach	+	—	(4,5 %)
9. um	-	+	(2,8 %)
10. für	-	+	(2,7 %)

Джерелом для утворення прийменників є повнозначні слова, наприклад, іменник *Vorfeld* (передвірок, передпокій, переддвір'я, поле, що розташоване попереду): *Das Haus steht im Vorfeld des Flughafens* (Будинок стоїть перед аеропортом).

Сполучення слів *im Vorfeld* виступає у синтаксичній ролі прийменника, контексти вживання можуть поширюватися, наприклад: *im Vorfeld der Konferenz/des Gesprächs* (дослівно: у передпокої конференції/розмови) у значенні *vor der Konferenz/dem Gespräch* (перед конференцією/розмовою). При цьому вид позначеного відношення метонімічно змінюється: у випадку *im Vorfeld* уявлення про певну зону, простір, що розташований перед предметом та веде власне до приміщень, інтерпретується за часовою ознакою [22, 94]. Ця концептуальна метонімія ґрунтується на побутовому досвіді, який полягає у тому, що спочатку ми заходимо до передпокою, передвірку, і лише після цього до кімнати.

Такі еквіваленти слова, як *im Vorfeld*, у процесі подальшої десемантизації можуть поступово наблизитися до прототипу німецьких прийменників, так званих первинних прийменників (*an, auf, aus, bei, durch, für, gegen, in, nach, neben, ohne, über, um, von, vor, zu*) [18, 52]. Звичайно, значення первинних прийменників різноманітніші. У той час, коли *im Vorfeld* виражає лише часові відношення, первинний прийменник *vor* (перед) може мати як просторове (*vor dem Haus* — перед будинком), так і часове (*vor Mitternacht* — перед опівніччю) та модальне (*vor Angst* — зі страху, *vor Hunger* — з голоду) значення.

Найвищого ступеня граматикизації досягли первинні прийменники, до яких прямують прийменникові еквіваленти слова. Порівняємо ступені граматикизації первинних прийменників німецької мови та прийменникових еквівалентів слова за 7 ознаками, запропонованими К. Ліндквістом, а саме: керування певними відмінками, препозиція, лаконічність плану вираження,

синтаксична багатозначність, семантична багатозначність, зменшення подільності, написання з великої літери [18, 23].

По-перше, кожен прийменник німецької мови вимагає після себе певного відмінка. Іншими словами, після кожного прийменника має стояти артикль у певному відмінку. Це називається керування прийменника. Первинні прийменники мають керування давальним (дативом) та/або знахідним відмінком (акузативом), як наприклад *in*: *Sie ist in der Stadt* (вона у місті) або *Sie geht in die Stadt* (вона йде в місто). Це стосується 22 німецьких прийменників, які у той самий час належать до найчастотніших [11, 216]. У розмовному мовленні найчастіше вживаються 10 прийменників, що наведені у таблиці 1.

Так, частота вживання первинного прийменника *in* у розмовному мовленні у порівнянні з частотою вживання всіх інших прийменників складає 28 %. Він може керувати як давальним, так і знахідним відмінком. Первинний прийменник *für* вживається з частотою 2,7 % та керує лише знахідним відмінком. Вторинні прийменники та прийменникові еквіваленти слова, що сформувалися пізніше, ніж первинні прийменники, мають керування переважно родовим відмінком (генітивом), наприклад: *anstelle des Briefs* (замість листа), *anstatt (statt) der Jacke* (замість куртки), *im Vorfeld der Feierlichkeiten* (напередодні святкування). Чим більший ступінь граматикизації, тим більше керування генітивом зміщується в бік (переважно) датива, наприклад *wegen des Vaters/wegen dem Vater* (через батька), *während des Sturms/während dem Sturm* (нід час бурі). Найменший ступінь граматикизації виявляють прийменникові еквіваленти слова, напр., *in Bezug auf* (стосовно, по відношенню до) або *in Abhängigkeit von* (залежно від, у залежності від), оскільки вони зберігають керування первинного прийменника *auf* або *von*. Нижче наведено схему, на якій зображено, як змінюється керування залежно від ступеня граматикизації [22, 95].

Керування за допомогою первинних прийменників	генітив	генітив/ датив/	акузатив/ датив	
		акузатив		→
<i>in Bezug auf</i>	<i>anstatt</i>	<i>entlang, während,</i>	<i>auf, bei, zu</i>	збільшення
<i>in Abhängigkeit von</i>		<i>wegen</i>		ступеня
				граматикалізації

По-друге, більшість прийменників німецької мови перебуває у препозиції, наприклад: *in diesem Jahr* (у цьому році), *mit dem besten Freund* (з найкращим другом), *aus Deutschland* (з Німеччини). Прийменники, що стоять у постпозиції, виявляють нижчий ступінь граматикалізації, наприклад: *der Oma zuliebe* (заради бабусі), *mir zuwider* (всупереч мені). Деякі прийменники можуть виступати у різних позиціях, як, наприклад, *entlang: den Fluss entlang/entlang dem Fluss* (вздож річки). Прийменники та прийменникові еквіваленти слова можуть також стояти у циркумпозиції, тобто обрамляти іменний елемент. Пост- та циркумпозиція мають тенденцію до зміни на препозицію шляхом універбації (ослаблення або втрата подільності часто вживаним стійким сполученням двох слів) зі збільшенням ступеня граматикалізації:

Циркумпозиція: *gegen dem Schloss über* (напроти замка);

Постпозиція: *dem Schloss gegenüber* (навпроти замка);

Препозиція: *gegenüber dem Schloss* (навпроти замка).

По-третє, найчастотніші прийменники односкладові і складаються з двох (*in, an, zu*) або трьох фонем (*mit, nach, von*). Прийменникові еквіваленти слова та прийменники мають тенденцію до редукції звукового матеріалу. Як приклад можна навести прийменники, що утворилися з прийменникових еквівалентів слова шляхом універбації, які демонструють дію двох механізмів граматикалізації, у результаті яких змінюється форма мовного знака: *an Statt* → *anstatt* → *statt* (замість), *mit der Hilfe* → *mit Hilfe* → *mithilfe* (за допомогою), *zu Gunsten* → *zugunsten* (на користь), *auf dem Grunde* → *auf Grund* → *aufgrund* (на основі). У цьому випадку маємо яскравий приклад переходу лексеми у графему, до того ж ці одиниці функціонують паралельно на синхронному рівні. Стосовно теорії еквівалентів слова, то зникає єдина ознака — нарізноформленість, що не дає змоги розглядати ці одиниці як повноцінні слова та зараховувати їх до категорії еквівалентів слова.

По-четверте, характерною ознакою первинних прийменників є їхня участь у прийменниковому керуванні дієслів: *sie denkt an ihn* (вона ду-

має про нього), *er wartet auf sie* (він чекає на неї). У такій функції значення цих одиниць нейтралізується. Здатність формувати займенникові прислівники (*darauf, davon, darüber, woran, worin*), як і тенденція до злиття з формами артикля (*beim* = *bei + dem*, *ins* = *in + das*, *am* = *an + dem*), свідчить про високий ступінь граматикалізації. Вторинні прийменники поки що не формують займенникових прислівників (не існує таких форм як *dastatt, dawährend*). Більше того, лише первинні прийменники можуть утворювати власне прийменникові еквіваленти слова (*in Abhängigkeit von* — залежно від, у залежності від, *in Bezug auf* — стосовно, по відношенню до).

По-п'яте, зі збільшенням кількості синтаксичних ролей пришвидшується процес десемантизації прийменникових еквівалентів слова. Десемантизація відбувається шляхом розширення або зміщення значення, внаслідок чого первинні прийменники часто полісемічні. Наприклад, первинний прийменник *in* може вживатися для позначення локальних (*in der Ukraine* — в Україні), темпоральних (*in diesem Monat* — у цьому місяці), модальних (*in Grün färben* — пофарбувати у зеленій колір) відношень. Також його значення може нейтралізуватися (*sie hat sich in ihn verliebt* — вона в нього закохалася). Сполучуваність прийменникових еквівалентів слова, на відміну від первинних прийменників, обмежена. Наприклад, *im Laufe* (нід час), що може вживатися лише на позначення часових відношень, сполучується лише з іменниками, які позначають час або події з часовою протяжністю (*im Laufe der Jahrhunderte* — нід час століть, *im Laufe des Meetings* — нід час зустрічі).

По-шосте, первинні прийменники (*in, auf*) далі не членуються на менші значущі частини. Структура прийменникових еквівалентів слова (*in bezug auf* (стосовно, по відношенню до), *im Laufe* (нід час/у ході), *im Hinblick auf* (з огляду на), *mit Rücksicht auf* (беручи до уваги), *am Rande* (на грані, на межі, на краю), *im Wege* (шляхом), *im Gefolge* (внаслідок), *im Zuge* (у ході)) дуже чітко відображає їхнє походження. У ході препозиціоналізації вона інтерпретується як єдність, тому її не можна змінювати чи доповнювати без наслідків для змісту: *im Laufe* (des Gesprächs) (нід час/у ході розмови), але не *im langsamem/*

schnellen Laufe (des Gesprächs) (у повільному/швидкому ході розмови). На протигагу цьому, звичайне сполучення прийменник + іменник *im Verlauf* (дослівно: у перебігу) може бути доповнене прикметниками без семантичного зрушення: *im weiteren Verlauf des Gesprächs* (дослівно: у подальшому перебігу розмови). Наступним кроком є послаблення внутрішніх меж, і як наслідок — універбація, перетворення прийменникового еквівалента слова на прийменник: *mit der Hilfe* → *mit Hilfe* → *mithilfe* (за допомогою), як варіант, частини вихідного сполучення взагалі можуть елідувати (елізія — це усічення голосного, приголосного звука або складу у слові або цілій фразі з метою економії мовленнєвих зусиль мовця): *an Statt* → *anstatt* → *statt* (замість), *von wegen* → *wegen* (через, з причини).

По-сьоме, чим вищий ступінь граматикизації, тим більша тенденція до написання з маленької літери та разом: *an Statt* → *anstatt* → *statt* (замість), *mit der Hilfe* → *mit Hilfe* → *mithilfe* (за допомогою), *an Hand* → *anhand* (за допомогою, за посередництва). Прийменникові еквіваленти слова графічно не відрізняються від вільних синтаксичних конструкцій, пор. *im Laufe des Meetings* (нід час зустрічі) — *im Lauf über Hürden siegen* (перемогати в бігу через перешкоду), *im Zuge eines Überfalls* (у ході нападу) — *im Zug sitzen* (сидіти у потязі), щоб встановити їхню частиномовну належність, необхідно розглядати семантику та функцію, яку вони виконують.

Не кожен прийменниковий еквівалент слова проходить всі стадії граматикизації. Деякі з них можуть затриматися на певній стадії або вийти з ужитку. Прикладом цього слугує співіснування паралельних форм прийменник/приймен-

никовий еквівалент, які у сучасній німецькій мові належать до рідковживаних: *behufs* / *zum Behufe* (з метою).

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновки, що подібні граматикизаційні процеси відбуваються у багатьох мовах, що свідчить про їхній універсальний характер. Це, у свою чергу, дає змогу говорити про певні паралелі в еволюції мов, універсальний характер мовних змін. Застосувавши теорію граматикизації до пояснення явища перехідних мовних одиниць на прикладі прийменникових еквівалентів слова німецької мови, можна стверджувати, що вона може стати інструментом опису прийменникових еквівалентів слова та еквівалентів слова і для інших мов. Проте німецька мова викликає особливий інтерес з огляду на те, що в ній паралельно рівноправно функціонують прийменники та нарізнооформлені прийменникові еквіваленти слова, з яких вони розвинулися, наприклад: *aufgrund/auf Grund* (на основі), *zugunsten/zu Gunsten* (на користь), *mithilfe/mit Hilfe* (за допомогою) та ін., при цьому іменники у складі прийменникових еквівалентів слова пишуться з великої літери: *an Stelle* (замість), *auf Grund* (на основі), *mit Hilfe* (за допомогою), *im Laufe* (нід час). Паралельне функціонування таких одиниць на синхронному зрізі мови фактично дає змогу побачити, як протікає цей процес кристалізації нових мовних одиниць. Водночас прозорість форми навіть для мовців без лінгвістичної освіти не залишає сумнівів щодо напрямку цього процесу. Застосування теорії граматикизації у вивченні прийменникових еквівалентів слова відкриває широкі перспективи для типолого-зіставного дослідження мов, встановлення універсальних законів мовних змін.

1. Антонян К. В. Морфология результативных конструкций в китайском языке / К. В. Антонян. — М. : Муравей, 2003. — 272 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. — М. : Государственное учебно-педагогическое издательство, 1947. — 784 с.
3. Жирмунский В. М. О границах слова // Морфологическая структура слова в языках различных типов / [отв. ред. В. М. Жирмунский и О. П. Суник]. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1963. — С. 6–33.
4. Лучик А. А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова / А. А. Лучик. — К. : Довіра, 2003. — 495 с.
5. Лучик А. А. Словник еквівалентів слова української мови / А. А. Лучик. — К. : Видавничий дім «Кисво-Могиллянська академія», 2008. — 174 с.
6. Лучик А. А. Українсько-польський словник еквівалентів слова / А. А. Лучик, О. О. Антонова, І. Дубровська. — К. : Нац. ун-т «Кисво-Могиллянська академія», 2011. — 311 с.
7. Плунгян В. А. Граматикизация // Электронная энциклопедия «Кругосвет» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru/articles/76/1007616/1007616a1.htm>. — Назва з екрана.
8. Рогожникова Р. П. Словарь эквивалентов слова: наречные, служебные, модальные единства / Р. П. Рогожникова. — М. : Русский язык, 1991. — 254 с.
9. Di Meola C. Die Grammatikalisierung deutscher Präpositionen / C. Di Meola. — Tübingen : Stauffenburg, 2000. — 296 s.
10. Di Meola C. Vom Inhalts- zum Funktionswort: Grammatikalisierungspfade deutscher Adpositionen / C. Di Meola // Sprachwissenschaft. — 2001. — Nummer 26. — S. 59–83.
11. Duden. Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch / [hrsg. von der Dudenredaktion]. — 7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage. — Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2005. — 1343 s.
12. Givón T. Historical syntax and synchronic morphology: an archaeologist's field trip / T. Givón // Papers from the Regional Meetings of the Chicago Linguistic Society. — 1971. — CLS 7. — P. 394–415.
13. Heine B. Grammaticalization: a conceptual framework / B. Heine, U. Claudi, F. Hünemeyer. — Chicago & London : University of Chicago Press, 1991. — 318 pp.
14. Heine B. On contact-induced grammaticalization / B. Heine, T. Kuteva // Studies in Language. — 2003. — Volume 27, Number 3. — P. 529–572.
15. Humboldt W. von. Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung / Wilhelm

- von Humboldt // Über die Sprache. Reden von der Akademie / [hrsg., kommentiert u. mit einem Nachw. Vers. V. J. Trabant]. — Tübingen, Basel, 1994. — S. 52–81.
16. Kuryłowicz J. The evolution of grammatical categories / J. Kuryłowicz // Diogenes 51. — 1965. — Number 51. — P. 55–71.
17. Lehmann Ch. Thoughts on Grammaticalization / Ch. Lehmann. — München: Unterschleissheim; Newcastle : Lincom Europa, 1995. — 192 pp.
18. Lindqvist Ch. Zur Entstehung von Präpositionen im Deutschen und Schwedischen / Ch. Lindqvist // Linguistische Arbeiten, 311. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1994. — 323 s.
19. Meillet A. L'évolution des formes grammaticales / A Meillet // Scientia (Rivista di Scienza) 12. — Number 26, 6. — 1912. — S. 384–400.
20. Nübling D. Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels / D. Nübling, A. Dammel, J. Duke, R. Szczepaniak. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2006. — 291 s.
21. Stolz Th. Grammatikalisierung und Metaphorisierung / Th. Stolz // Sprachdynamik. Auf dem Weg zu einer Typologie sprachlichen Wandels / [hrsg. V. Benedikt Jeßing]. — Bochum : Brockmeyer, 1994. — Vol. II. — S. 9–42.
22. Szczepaniak R. Grammatikalisierung im Deutschen. Eine Einführung / R. Szczepaniak. — 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. — Tübingen : Narr, 2011. — 219 s.

O. Posobchuk

PREPOSITIONALIZATION IN GERMAN

This article is devoted to analysis of grammaticalization processes in the function area of German prepositional equivalents, its characteristic features. Author considers main principles of the theory of grammaticalization and, particularly, prepositionalization, application thereof to examination of prepositional equivalents of words in German.

Keywords: grammaticalization, grammaticalization process, equivalents of words, prepositional equivalents of words.

Матеріал надійшов 06.11.2012.

УДК 81'373.23(477.42–22)

Потаржевська О. М.

ПОХОДЖЕННЯ І СЛОВОТВІР ПРИЗВИЩ СЕЛА ШВАЙКІВКА БЕРДИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто основні шляхи походження прізвищ жителів окремого населеного пункту, звернено увагу на форманти, за допомогою яких вони були утворені, підкреслено потребу дослідження етимології антропонімів невеликої території для виявлення тенденцій формування українського антропонімікону в цілому.

Ключові слова: прізвище, онім, походження антропоніма, апелятивна та пропріальна лексика, антропонімійна система.

Прізвище як елемент антропонімійної форми української мови, попри своє відносно недавнє виникнення, має різні шляхи походження. Його етимологія пов'язана з утворенням і функціонуванням певних апелятивних та пропріальних назв у конкретній місцевості. Визначення етимології власних імен жителів окремого населеного пункту дає можливість окреслити загаль-

ні тенденції розвитку антропонімії української мови.

Питання про походження прізвищ привертає увагу широкого кола дослідників у сучасній антропоніміці. Ця тема була об'єктом зацікавлення у багатьох монографіях, дисертаціях та статтях. Тут варто згадати і праці, створені кілька десятиліть тому, але які не втратили свою актуальність